

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Autor rozprawy: Anna Danuta Patalon

Promotor rozprawy: dr hab. Dorota Maśniak, prof. UG

Tytuł rozprawy: Zakres ochrony konsumenckiej ubezpieczonego jako podmiotu stosunku ubezpieczenia majątkowego na cudzy rachunek

Ubezpieczenia na cudzy rachunek odgrywają bardzo istotną rolę na rynku ubezpieczeń podobnie jak ochrona konsumenta usług ubezpieczeniowych. Globalny kryzys gospodarczy wprowadził istotne zmiany w regulacjach na rynku finansowym, zarówno w odniesieniu do zasad prowadzenia działalności ubezpieczeniowej jak również ochrony słabszej strony stosunku ubezpieczenia. Kryzys finansowy okazał się także przejawem braku zaufania konsumentów do ubezpieczycieli, dlatego dalszy rozwój rynku finansowego wymaga zmiany koncepcji ochrony słabszej strony stosunków prawnych. Zmiany te oprócz bezpośrednich skutków wobec konsumentów mają być również zabezpieczeniem na wypadek niestabilności na rynku finansowym, co w konsekwencji mogłoby doprowadzić do podobnego załamania jak na przełomie 2007 i 2008 roku.

Problematyka ochrony konsumenta regulowana jest przepisami różnych dziedzin prawa tj. prawo cywilne materialne, prawo cywilne procesowe oraz prawo administracyjne. Istotnym problemem w zakresie cywilnoprawnych instrumentów ochrony konsumenta jest obowiązywanie wielu aktów prawnych, w których znajdują się regulacje konsumenckie, co w praktyce znacznie utrudnia efektywne ich wykorzystanie. Wielość regulacji z zakresu szeroko rozumianej ochrony słabszej strony stosunku prawnego, ma swoje źródło w przepisach prawa unijnego. Niemożliwość ustalenia spójnej i trwałej hierarchii poszczególnych regulacji wynika także z zauważalnego obecnie przeregulowania problematyki konsumenckiej oraz rozwoju orzecznictwa. Na obecnym etapie rozwoju prawa konsumenckiego to ochrona konsumenta stanowi granicę dla takich zasad jak chociażby swoboda umów a nie odwrotnie, co oddziałuje na cały system prawa. Przeregulowany system prawa z punktu widzenia jednostki, nieuchronnie prowadzi do niepewności i przypadkowości a nawet wybiórczości w stosowaniu poszczególnych przepisów.

W takich okolicznościach gospodarczych dostrzeżona została waga problematyki ochrony ubezpieczonego w umowach ubezpieczenia na cudzy rachunek. Celem rozprawy jest ukazanie dysproporcji w zakresie ochrony ubezpieczonego i ubezpieczającego oraz zidentyfikowanie dopuszczalnych sposobów ukształtowania relacji prawnych między ubezpieczającym,

ubezpieczonym i ubezpieczycielem. Szczególna uwaga została poświęcona problematyce pozycji ubezpieczonego w stosunkach ubezpieczenia majątkowego na cudzy rachunek, w opozycji do rozwoju ochrony konsumenta usług ubezpieczeniowych, która dotyczy strony umowy ubezpieczenia – ubezpieczającego. Tak określony cel rozprawy determinował konieczność analizy konstrukcji umowy ubezpieczenia na cudzy rachunek poprzez skonfrontowanie jej z reżimami ochrony słabszej strony stosunku ubezpieczenia oraz dogłębną analizę rozwoju ochrony konsumentki na rynku ubezpieczeniowym.

Dla tak zakreślonego celu pracy przyjęto podział na cztery rozdziały, grupujące poszczególne rodzaje zagadnień. Praca poprzedzona jest wprowadzeniem i zakończona podsumowaniem, w którym zebrane zostały konkluzje badawcze wynikające z przeprowadzonych badań. Wnioski końcowe pracy podkreślają znaczącą rolę, jaką pełni umowa ubezpieczenia na cudzy rachunek oraz potrzebę właściwego zabezpieczenia interesów ubezpieczonego w takich stosunkach prawnych.

Pierwszy z rozdziałów poświęcony został kształtowaniu się ochrony konsumenta usług ubezpieczeniowych w Unii Europejskiej w podziale na pięć podrozdziałów. W pierwszym podrozdziale przedstawiono historycznoprawne aspekty kształtowania się polityki konsumentki oraz katalog pięciu podstawowych praw konsumenta. W dalszej części przeanalizowano konsumentki prawo do informacji oraz rozwój paradygmatu regulacyjno – nadzorczego, gdyż paradygmaty te mają bezpośredni wpływ na przyjmowane regulacje prawne. Kolejny podrozdział obejmuje normatywną ochronę konsumenta, gdzie przedstawiono sposób definiowania konsumenta w przepisach unijnych, problematykę postanowień niedozwolonych oraz ochronę konsumenta w umowach zawieranych przy wykorzystaniu środków porozumiewania się na odległość. Drugi z podrozdziałów został zakończony uwagami dotyczącymi nowych regulacji związanych z dystrybucją ubezpieczeń, z uwagi na burzliwą dyskusję nad sposobem implementacji do polskiego porządku prawnego przepisów unijnych. Istotna stała się próba ustalenia czy implementacja dyrektywy 2016/97 poprawi czy jeszcze bardziej rozproszy obecny system ochrony konsumenta usług ubezpieczeniowych. Kluczowa była analiza czy nowe zasady dystrybucji ubezpieczeń są potencjalnym źródłem realnej ochrony konsumentów czy też nadmiernym formalizmem prawa. W rozdziale tym znalazły się także rozważania dotyczące jednolitego rynku finansowego oraz usług finansowych w powiązaniu z kształtowaniem się ochrony konsumenta. W ostatnim podrozdziale analizie podlega podział ubezpieczeń na ryzyka duże i masowe w opozycji do podziału obrotu ubezpieczeniowego na profesjonalny i konsumentki, a także rola odgrywana przez każdy z tych podziałów. W poczynionych rozważaniach

poszukiwano odpowiedzi na pytanie, jaki wpływ na sytuację prawną ubezpieczonego mają obydwie podziały i czy któryś z nich w lepszy sposób zabezpiecza interesy konsumentów.

Drugi rozdział pracy obejmuje genezę ochrony praw konsumentów na polskim rynku ubezpieczeniowym. Analiza rozpoczyna się od omówienia rozwoju polityki ochrony konsumenta oraz wskazania źródeł prawa w zakresie ochrony konsumentów. Szczególnie istotne było określenie charakteru usługi ubezpieczeniowej oraz zdefiniowanie konsumenta usługi ubezpieczeniowej w prawie polskim, co zostało zaprezentowane odpowiednio w trzecim i czwartym podrozdziale. Poruszono przy tym problematykę wielości i różnorodności definicji konsumenta oraz wpływu aktualnego stanu prawnego na jego interesy. W podrozdziale czwartym dokonano także identyfikacji konstytucyjnego zakresu ochrony konsumenta oraz reżimu ochrony ekonomicznych interesów konsumenta w umowach zawieranych przy wykorzystywaniu środków porozumiewania się na odległość. Podjęto także próbę usystematyzowania regulacji z zakresu prawa konsumenckiego w polskim porządku prawnym przez pryzmat piramidy Kelsena, a dzięki temu ustalenia czy system ochrony konsumenta usług ubezpieczeniowych, jaki tworzą obecnie obowiązujące przepisy jest efektywny. W rozdziale tym starano się ustalić obowiązujący standard ochrony konsumenta usług ubezpieczeniowych oraz określić czy są sytuacje lub konstrukcje prawne, które wpływają na jego odchylenia in minus oraz in plus. Analizując rozwój ochrony konsumenta w prawie polskim konieczne było wskazanie najistotniejszych elementów publicznoprawnej ochrony konsumenta, do których zaliczono takie zagadnienia jak publicyzacja prawa ubezpieczeń, zabezpieczenie interesów konsumentów poprzez zapewnienie konkurencji ubezpieczycieli, wpływ rekomendacji Komisji Nadzoru Finansowego na ochronę konsumenta a także działalność Rzecznika Finansowego i Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów. Analiza powyższych zagadnień miała posłużyć określeniu poziomu ingerencji publicznoprawnej w sferę czynności cywilnoprawnych oraz ocenę interwencjonizmu państwa.

W rozdziale trzecim analizie poddano pozycję ubezpieczonego jako podmiotu stosunku ubezpieczenia. Pierwszy podrozdział poświęcono ubezpieczeniu w ujęciu ekonomicznym oraz w ujęciu prawnym. Następnie omówiono dwie przeciwstawne teorie dotyczące charakteru świadczenia ubezpieczyciela, a więc teorię świadczenia pieniężnego i teorię ponoszenia ryzyka oraz podjęto próbę wskazania, która z teorii lepiej zabezpiecza interesy ubezpieczonego. W trzecim podrozdziale konieczna była analiza istoty umowy ubezpieczenia, przez pryzmat interesu ubezpieczeniowego oraz wypadku ubezpieczeniowego. Przeanalizowano również regulację umowy ubezpieczenia w zakresie norm względnie

i bezwzględnie obowiązujących, kwalifikowanego charakteru umowy ubezpieczenia, zawierania i dokumentowania umowy ubezpieczenia oraz charakterystyki samej umowy ubezpieczenia. Rozdział został zakończony analizą obowiązków ubezpieczonego oraz problematyką zabezpieczenia interesów ubezpieczonego w odniesieniu do budzącej liczne dyskusje problematyki ogólnych warunków ubezpieczeń i ich doręczania.

Rozdział czwarty stanowi kwintesencję badań naukowych przeprowadzonych w niniejszej pracy, gdyż dotyka konstrukcji prawnej umowy na cudzy rachunek w prawie ubezpieczeń. Pierwszy z podrozdziałów został poświęcony relacji prawnej pomiędzy umową ubezpieczenia na rzecz osoby trzeciej a umową ubezpieczenia na cudzy rachunek. Poprzez zasadę *actio directa* oraz problematykę cedowania obowiązku opłacenia składki na ubezpieczonego istotne było omówienie wierzytelności i roszczenia w umowie na cudzy rachunek. Mając na uwadze intensywny rozwój ubezpieczeń grupowych w podrozdziale trzecim zostały zawarte rozważania dotyczące charakterystyki tych umów ubezpieczenia oraz pozycji prawnej grupy. Kluczowe była analiza relacji ubezpieczającego i ubezpieczonego w umowie ubezpieczenia na cudzy rachunek i zacieraniu się granic pomiędzy rolą tych podmiotów w stosunku ubezpieczenia, zarówno w ubezpieczeniach indywidualnych jak również grupowych. W zakresie ochrony interesów ubezpieczonego istotne było także przedstawienie jego uprawnień informacyjnych oraz uprawnień dotyczących wykonywania umowy ubezpieczenia, w tym charakterystycznym stosunku prawnym.

Konieczne przy analizie umowy ubezpieczenia na cudzy rachunek było przedstawienie praktycznego wykorzystania tej szczególnej formy umowy ubezpieczenia. W obrocie gospodarczym umowa ubezpieczenia na cudzy rachunek nabrała szczególnego znaczenia przy umowie leasingu. Przedstawiona w tym podrozdziale analiza obejmuje konstrukcję prawną umowy leasingu, a także zakres i charakter umowy ubezpieczenia, w której przedmiotem ubezpieczenia jest przedmiot leasingu. Rozważania w tym zakresie obejmują także praktyczne problemy związane z zapewnieniem skutecznej ochrony ubezpieczeniowej oraz istniejącą dysproporcję uprawnień osoby fizycznej prowadzącej działalność gospodarczą w umowie leasingu oraz umowie ubezpieczenia. Umowa ubezpieczenia na cudzy rachunek ponadto znalazła swoje zastosowanie w prawie medycznym, dlatego też rozdział czwarty został zakończony analizą umowy ubezpieczenia zawieranej w związku z prowadzeniem eksperymentów medycznych. Szczegółowej analizie zostały poddane przepisy dotyczące ubezpieczenia sponsora i badacza na rzecz osób biorących udział w badaniu klinicznym, gdyż jest to szczególnie aktualna problematyka. Analizie została poddana zarówno konstrukcja prawna, zakres oraz charakter obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności

cywilnej sponsora i badacza w badaniach klinicznych. W analizie zostały uwzględnione prawne i praktyczne problemy związane z zapewnieniem skutecznej ochrony ubezpieczeniowej uczestnikom badań klinicznych.

Rozprawa ma stanowić pierwszą kompleksową analizę zakresu ochrony konsumenckiej ubezpieczonego w umowie ubezpieczenia na cudzy rachunek. Praca ukazuje się w czasie, kiedy ustawodawca zaczyna dostrzegać ten charakterystyczny rodzaj stosunku ubezpieczenia podejmując próby zabezpieczenia interesów ubezpieczonych oraz eliminacji konfliktu interesów pomiędzy ubezpieczającym a ubezpieczonym. Z tej przyczyny poglądy wyrażone w rozprawie mogą stanowić głos w dyskusji dotyczącej tej doniosłej problematyki.

SUMMARY

Author of the dissertation: Anna Danuta Patalon

Dissertation advisor: Professor of the University of Gdańsk Dorota Maśniak, Ph.D.

Title of the dissertation: Scope of consumer protection of insured party as a property insurance relationship entity on somebody else's account.

Insurance on somebody else's account plays a very significant role on the insurance market just as insurance services consumer protection. The global economic crisis gave rise to essential changes in regulations on the financial market both with reference to principles on running insurance activities and with regard to protection of a weaker party to insurance relationship. The financial crisis also turned out to be a symptom of lack of confidence amongst consumers in insurers. Therefore, further development of the financial market needs changing the concept of protection of a weaker party to legal relationships. Apart from direct consequences towards consumers, these modifications are also to be a protection against potential instability on the financial market, which as a result could lead to a similar slump as at the turn of 2007 and 2008.

The issues concerning protection of a consumer are governed by provisions of various fields of law i.e. substantive civil law, civil procedural law and administrative law. Binding force of many legal acts including consumer regulations poses a significant problem within the scope of civil legal instruments for protection of a consumer, which in practice considerably hinders their effective application. The large number of regulations on protection of a weaker party to legal relationship in a broad sense has its source in provisions of the EU law. Impossibility of establishing a coherent and sustainable hierarchy of particular regulations also arises from currently noticeable over-regulation of consumer issues and development of jurisdiction. In the present stage of consumer law development it is the consumer protection that forms a borderline for such rules as, for instance, contractual freedom and not inversely, which has an impact on the entire system of the law. The over-regulated system of the law, from the perspective of an individual, inevitably leads to uncertainty and randomness and even selectivity in application of particular provisions.

In such economic circumstances the importance of the issues on protection of an insured party in insurance agreements on somebody else's account was noticed. The dissertation aims at showing disproportions in the range of protection of an insured party and insuring entity as well as at identifying permissible manners of shaping legal relations between an insuring

party, insured party and insurer. Special attention was paid to the position of an insured party in property insurance relationships on somebody else's account, in opposition to development of insurance services consumer protection which refers to a party to an insurance agreement - insuring entity. The objective prescribed in this manner determined a necessity to analyse construction of an insurance agreement on somebody else's account by confronting it with regimes of protection of a weaker party to an insurance relationship and through an in-depth analysis of development of consumer protection on the insurance market.

Division into four chapters, grouping particular types of issues, was adopted for such an objective of the dissertation. The thesis is preceded by introduction and ends with a summary compiling research conclusions arising from research conducted. Final conclusions of the dissertation underline an important part played by an insurance agreement on somebody else's account and a need to properly secure interests of an insured party in such legal relationships.

The first chapter refers to the form of insurance services consumer protection in the European Union, divided into five sub-chapters. The first sub-chapter presents historical and juridical aspects of consumer policy developments and a catalogue of five basic rights of a consumer. A further part includes an analysis of consumer right to information and development of regulatory and supervisory paradigm because these paradigms have a direct influence on legal regulations adopted. The next chapter includes normative consumer protection. It presents the way of defining a consumer in EU provisions, problematics of forbidden provisions and consumer protection in agreements concluded with the use of distance communication means. The second sub-chapter ends with remarks on new regulations connected with distribution of insurance in view of a heated discussion on the manner of implementing EU provisions into the Polish legal order. An attempt to establish whether implementation of directive 2016/97 will improve or scatter the current system of insurance services consumer protection even more became significant. An analysis whether new principles on distribution of insurance are a potential source of real consumer protection or excessive formalism of law was fundamental. This chapter also contains deliberations on the single financial market and financial services combined with consumer protection developments. The last sub-chapter analyses a division of insurance into high and mass risks in opposition to a division of insurance turnover into professional and consumer as well as the part played by each of these divisions. The deliberations aimed at searching for an answer to the question what influence the two divisions have on the legal situation of an insured party and whether any of them secures consumers' interests better.

The second chapter of the dissertation includes a genesis of consumer rights protection on the Polish insurance market. The analysis starts with a discussion on development of consumer protection policy and indication of sources of law in the range of consumer protection. Defining the character of an insurance service and defining an insurance service consumer in the Polish law was particularly important and was presented respectively in the third and fourth sub-chapter. At the same time the issues concerning the large number and diversity of consumer definitions and an influence of current legal status on their interests were discussed. The fourth sub-chapter also identifies the constitutional scope of consumer protection and regime of protection of consumer's economic interests in agreements concluded with the use of distance communication means. Also an attempt to systematise the regulations on consumer law in the Polish legal order was made through the prism of Kelsen's pyramid, and thanks to this - to establish whether the system of insurance services consumer protection which is constituted by currently binding provisions is effective. This chapter tries to establish the binding standard of insurance services consumer protection and determine if there are situations or legal constructions which influence its deviations in minus and in plus. While analysing development of consumer protection in the Polish law, it was necessary to indicate the most significant elements of public-law consumer protection which include such issues as publicization of insurance law, protection of consumers' interests by ensuring competition of insurers, influence of recommendations of the Polish Financial Supervision Authority [KNF] and Office of Competition and Consumer Protection [UOKiK]. The analysis of the foregoing aspects aimed at determining the level of public-law interference in the sphere of civil and legal activities as well as at assessing intervention of the state.

The third chapter analyses the position of an insured party as an insurance relationship entity. The first sub-chapter deals with insurance in economic and legal terms. Afterwards, two contradictory theories on the character of an insurer's benefit i.e. theory of cash benefit and theory of incurring a risk were discussed and an attempt to indicate which theory secures an insured party's interests better was made. In the third sub-chapter it was necessary to analyse the essence of an insurance agreement through the prism of an insured party's interest and an insured party's accident. The analysis also concerned a regulation of an insurance agreement within the scope of non-mandatory and mandatory standards, qualified character of an insurance agreement, conclusion and documentation of an insurance agreement as well as characteristics of an insurance agreement itself. The chapter ends with an analysis of an insured party's obligations and problematics on protection of an insured party's interests with

reference to the issues, giving rise to numerous discussions, on general terms and conditions of insurance and their serving.

The fourth chapter is the quintessence of the scientific research conducted in this dissertation because it deals with a legal construction of an agreement on somebody else's account in the insurance law. The first sub-chapter is devoted to a legal relation between an insurance agreement for the benefit of a third party and insurance agreement on somebody else's account. Through the *actio directa* principle and problematics of ceding the obligation to pay a premium to an insured party it was significant to discuss receivables and claims in an agreement on somebody else's account. Taking the intensive development of group insurance into consideration, the third sub-chapter includes deliberations on characteristics of these insurance agreements and legal position of a group. It was crucial to analyse the relations of an insuring party and insured party in an insurance agreement on somebody else's account and the blurring of the boundary between the role of these entities in an insurance relationship both in individual and group insurance. Within the scope of protection of an insured party's interests it was also important to present their informational powers and rights on performance of an insurance agreement, including the characteristic legal relationship.

During the analysis of an insurance agreement on somebody else's account it was necessary to present the practical use of this special form of an insurance agreement. In business trading an insurance agreement on somebody else's account became particularly relevant as regards a lease agreement. The analysis presented in this sub-chapter includes a legal construction of a lease agreement as well as the scope and character of an insurance agreement in which the subject of lease is the subject of insurance. Deliberations in this range also include practical problems connected with ensuring effective insurance cover and existing disproportion of rights of a natural person running a business activity in a lease agreement and insurance agreement. In addition, an insurance agreement on somebody else's account is applicable in medical law. Therefore, the fourth chapter ends in an analysis of an insurance agreement concluded in view of conducting medical experiments. Provisions on insurance of sponsor and investigator for the benefit of persons taking part in clinical examination were subject to a detailed analysis because these are particularly topical issues. Both the legal construction, scope and character of obligatory third party liability insurance of sponsor and investigator in clinical examinations underwent the analysis. The analysis takes into account legal and practical problems connected with ensuring effective insurance protection to participants of clinical examinations.

The dissertation is to be the first comprehensive analysis of the scope of consumer protection of an insured party in an insurance agreement on somebody else's account. The thesis appears at the time when the legislator begins to notice this characteristic type of insurance relationship making attempts to secure insured parties' interests and to eliminate the conflict of interests between an insuring party and insured party. For this reason the views expressed in the dissertation may be a say in the discussion on the momentous problematics.